

İlk Meclis'te Gruplar Arası Rekabet ve Partileşme Meselesi

Competition among Political Groups and Political Party Formation Issue in the First Assembly

BUŞRA ERİMLİ*

* Dr., Tehran University, Faculty of Law and Political Science, Department of Political Science, Enghelab Ave., Tehran, Iran, E-mail: busraerimli88@ut.ac.ir
 <https://orcid.org/0000-0003-4698-0692>

Öz: Bu makalede, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Birinci Döneminde meclis içindeki siyasi grupların ortaya çıkış nedenleri, siyasi parti tartışmaları, grupların meclisteki etkileri ve yeterlilikleri incelenmektedir. Böylece mecliste siyasi partilerin ve grupların öneminin ve etkisinin ortaya konması amaçlanmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin kuruluş aşamasında fırkacılıktan uzak durulacağı sözü verilmiştir ancak uygulamada bunun mümkün olmadığı görülmüştür. Mecliste çeşitli toplumsal kesimleri temsil eden farklı dünya görüşlerine sahip milletvekillerinin ayrı ayrı söz alması karar alma sürecinin uzamasına ve neredeyse durmasına neden olmuştur. Bu mesele siyasi gruplar kurularak aşılmaya çalışılmış, mecliste çoğunluğu sağlayan Birinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulmuştur. Birinci Grup mecliste karar alma süreçlerinde etkili olmuştur. Birinci Grup dışında kalan bazı muhalifler birleşerek İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmuşlardır. Grubun karar alma süreçlerini etkilediği ve Birinci Grubun üzerinde denetim oluşturarak muhalefet partisi gibi hareket ettiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, Siyasi parti, Siyasi grup, Muhalefet

Abstract: In this article, the reasons for the emergence of political groups in the First Grand National Assembly of Turkey, the debates on political parties, the effects and qualifications of the groups are examined. Thus, it is aimed to reveal the importance and influence of political parties and groups in the Parliament. During the establishment of the Grand National Assembly, it was promised to avoid partisanship, however it was not possible in practice. The fact that deputies with different political views, representing various social strata in the Parliament, took the floor separately, caused the decision-making process to be prolonged and almost stopped. This issue was tried to be overcome by establishing political groups, and the First Anatolian and Rumelian Defense of Rights Society was established, which won the majority in the Parliament. The First Group has been influential in the decision-making processes in the assembly. Some opponents outside the First Group united and formed the Second Anatolian and Rumelian Anatolian and Rumelian Defense of Rights Society. It was seen that the Second Group influenced the decision-making processes and acted like the opposition party by establishing control over the First Group.

Keywords: The First Grand National Assembly of Turkey, Anatolian and Rumelian Defense of Rights Society, Political party, Political group, Opposition

Gönderim 12 Temmuz 2022
Düzeltilmiş Gönderim 19 Ağustos 2022
Kabul 19 Eylül 2022

Received 12 July 2022
Received in revised form 19 August 2022
Accepted 19 September 2022

Giriş

Siyasi partiler, önemli demokratik işlevleri yerine getirdiği için demokrasinin yapı taşlarından biri sayılır. Siyasi partilerin önemi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 68. maddesinde "Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" şeklinde belirtilmiştir. Duverger siyasi partilerin doğuşunu parlamento grupları kurulduktan sonra seçim komiteleri belirlenmesi ve bu iki unsur arasında devamlı bir ilişki kurulması ile açıklamıştır.¹ Bu nedenle bir ülkenin demokrasi kültürünü anlayabilmek ve demokrasi krizinin köklerine ulaşmak için siyasi grupların, seçim komitelerinin ve partilerin çözülmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerinin atıldığı Birinci Meclis içindeki fikir ayrılıklarının, siyasi grupların doğuşunun ve gelişiminin incelenmesi Türkiye'de demokrasinin gelişimine ışık tutacaktır.

Birinci Meclis'in siyasi parti ve gruplara karşı tutumunun anlaşılabilmesi için Osmanlı parlamento tarihine bakmakta yarar vardır. Osmanlı tarihinde II. Meşrutiyet ile Meclis'in açıldığı 1908 yılından 1913 yılına kadar çok partili süreç yaşanmıştır. Şerif Paşa bu dönemde parti kurmanın meşrutiyetin ve anayasal sistemin gereği olarak algılandığını belirtmiştir.² 1908 yılındaki ilk seçimlerde İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefet yapan Ahrar Fırkası'nın sadece bir adayı meclise girebilmiştir. Bunun nedenlerinden bazıları Meşrutiyet'in ilan edilmesinde İttihat ve Terakki'nin rolü, ülkede daha yaygın örgütlenmiş olması, ordunun arkasında olması ve kendisine atfettiği kutsallıktır.³ Ayrıca İttihat ve Terakki seçimlere çok büyük önem vermiştir. Buxton Avrupa'da kamuoyu seçimlere ilgi göstermezken, Osmanlı'da 1908 seçimlerinde sandığın demokrasi için kutsal görüldüğünü belirtmiştir.⁴

İttihat ve Terakki karşısında birçok parti ve farklı gruplar birleşerek Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurmuş ve 1 oy farkla 1911 seçimini kazanmıştır. İttihat ve Terakki 1912'de meclisi feshettirerek yeni bir seçim yapılmasını sağlamıştır. Bu seçim tarihe "sopalı ve dayaklı seçim" olarak geçmiştir. Muhalif subayların kurduğu Halaskar Zabitan Grubu'nun darbe teşebbüsü ile İttihat ve Terakki tekrar muhalefete düşmüş ve meclisi tekrar feshettirmiştir. 1914 yılındaki genel seçimlere İttihat ve Terakki tek parti olarak katılmış ve iktidara gelmiştir. 1918'de I. Dünya Savaşı'ndaki ağır yenilginin ardından İttihat ve Terakki'nin liderleri yurt dışına kaçmış ve parti dağılmıştır. Bunun neticesinde yeniden çoğulculuk başlamış ve partiler kurulmuştur.

İttihat ve Terakki'nin muhalefet karşısındaki tutumu muhalefeti dışlayıcı ve çatışmacıdır. Kendisine karşı muhalefet yapanları vatan haini olarak görmüş ve öyle lanse etmiştir.⁵ Muhalefeti susturabilmek için her yola başvurmuş, tehdit ve cinayetlerle muhalifleri sindirmeye çalışmıştır. Ancak muhalefet de çatışmacı bir politika gütmüştür. Özellikle meclis dışında kalan muhalefet sertleşmiş, muhalefetten

¹ Maurice Duverger, *Siyasi Partiler*, çev., Ergun Özbudun, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974, s.16.

² Şerif Paşa, *Bir Muhalifin Hatıraları*, İstanbul: Nehir Yayınları, 1990, s.30.

³ Tarık Zafer Tunaya, "İkinci Meşrutiyetin Siyasal Hayatımızdaki Yeri", *Türk Parlamentoculuğun İlk Yüzyılı*, haz., Siyasal İlimler Türk Derneği, Ankara: Ajans Türk Gazetecilik ve Matbaacılık, 1976, s.107.

⁴ Charles Roden Buxton, *Turkey in Revolution*, London: T. Fisher Unwin, 1909, s.185.

⁵ Şerif Paşa, *Bir Muhalifin Hatıraları*, s.23.

Rıza Nur Trablusgarp savaşı devam ederken İttihat ve Terakki'yi zor durumda bırakmak için Arnavutluk'taki isyanları bile desteklemiştir.⁶ Ahrar Fırkası İttihatçılara karşı 31 Mart vakasını çıkarları için kullanmaya çalışmıştır.⁷ Meclisin hem içinde hem dışında İttihat ve Terakki ile muhalefet arasında büyük çekişmeler yaşanırken Balkanlar kaybedilmiş, ardından da İttihat ve Terakki 1. Dünya Savaşı'nı kaybetmiştir.

İstanbul'un 16 Mart 1920'de işgali ve son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin işgalciler tarafından baskına uğraması⁸ ardından Heyet-i Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa, Ankara'da olağanüstü yetkilerle donatılmış meclisin açılması için 19 Mart 1920 tarihli seçimler hakkındaki tebliği yayınlamıştır.⁹ Sivas Kongresi'nde edilen yemin metnince¹⁰ Osmanlı Mebusan Meclisindeki parti çatışmalarının ülkeye verdiği zarar nedeniyle seçime partiler katılmamıştır. Ancak siyasi görüş ayrılıkları mecliste uzun tartışmalara neden olmuş ve karar alınmasını zorlaştırmıştır. Mecliste alınan kararlar ile olaylara yön vermek için milletvekilleri ortak çıkarlar ve görüşler etrafında birleşerek mecliste siyasi grupları oluşturmuştur.

Çalışmada meclisteki siyasi gruplar üç bölümde incelenecektir. İlk bölümde meclisteki düşünce ayrılıkları, düşünce ayrılıklarının nedenleri ve sonuçları, siyasi grupların doğuşu, işleyişi ve dağılışı ele alınacaktır. İkinci bölümde meclis çoğunluğunu elinde bulunduran Birinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun oluşumu, grupla ilgili tartışmalar, Grubun muhalefet karşısındaki başarıları ve Grup içindeki muhalefet ortaya konacaktır. Üçüncü bölümde ise muhalefet grubu olan İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun doğuşu, çoğunluk grubunun karşısındaki başarıları ve dağılışı incelenecektir.

Meclisteki Düşünce Ayrılıkları ve Siyasi Gruplar

Birinci Meclis hem Osmanlı hem Türkiye tarihindeki meclislerden çok büyük farklılıklar göstermektedir. Bunlardan biri meclisin olağanüstü yetkilere sahip olmasıdır. Bıyıklıoğlu, "Büyük Millet Meclisi, Türk hukuk tarihinde ilk defa Millî hâkimiyet prensibini, siyasi ve hukuki temel edinerek, Osmanlı kanunu esasına aykırı olarak" Meclis hükümeti şeklini kabul ettiğini belirtmiştir.¹¹ Meclis hükümeti sistemiyle yasama-yürütme-yargıyı elinde bulunduran Meclis sadece kurtuluş savaşını yönetmemiş aynı zamanda yeni kurumlar oluşturmuş ve toplumsal meselelerle ilgilenmiştir. Mustafa Kemal Paşa en başından ileride rejimi değiştirebilmesi için 19 Mart'taki tebliğin ilk halinde meclis için "meclisi müessisan" (kurucu meclis) tabirini kullandığını ancak Erzurum ve Sivas'tan ikaz edildiğini belirtmiştir.¹² Meclis'in toplanmadaki amacı milletvekili yemininde,¹³ meclis nutuklarında, takrirler, Kanunlar gibi belgelerde "hilafet makamı ile saltanatı, vatani ve milleti özgürlüğüne kavuşturmak" olarak tekrarlırsa da Tunaya, Meclis'in millî hâkimiyet prensibini benimsemesinin, siyasî müesseseleri buna göre kurulmasının ve Meclis'in

⁶ Rıza Nur, *Hürriyet ve İtilaf Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?*, İstanbul: Kitabevi, 1996, s.63-65.

⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, cilt 1, İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988, s.148.

⁸ Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*, cilt 2, İstanbul: Emre Yayınları, 1993, s.36-40.

⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1970, s.420-424.

¹⁰ Sivas kongresinde delegeler İttihat ve Terakki ile bir bağları olmadığını ispat için yemin etmişlerdir. Yemin metninde her türlü kişisel hırstan, siyasetten ve fırkacılıktan uzak duracakları da yer almıştır.

¹¹ Tefik Bıyıklıoğlu, "Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri", *Belleten*, XXIV/96 (1960), s.51.

¹² Atatürk, *Nutuk*, s.421.

¹³ "Burdur Mebusu İsmail Suphi Beyin, Bursa'yı İşgal Eden Yunanlıların Yaptıkları Mezalim ve Fecayin Her Tarafa Nesrine Dair Takrir", TBMM Zabıt Ceridesi, Otuz Birinci İçtima, 10 Temmuz 1336 (1920), s.247.

üstünde hiçbir kuvvet olmadığının kabul edilmesinin monarşiyi devam ettirme amacıyla çeliştigiğine dikkat çekmiştir.¹⁴

Meclisi özel kılan farklılıklardan bir diğeri de milletvekillerinin seçilme şeklidir. Meclis, 19 Mart 1920 genel seçimlerinde seçilen milletvekillerinden ve son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin milletvekillerinden oluşmuştur. Tunaya, bu durumun dünya Anayasa tarihinde az rastlanan bir olay olduğuna ve bunun Meclise gerçek bir özellik verdiğine dikkat çekmiştir.¹⁵ Seçimlerde partilerin olmayışı ve her üyenin bireysel seçilmesi mecliste farklı toplumsal tabakaları temsil eden ve çeşitli dünya görüşlerine sahip üyeleri bir araya getirmiştir. Meclis'te memur olarak görev yapan Hıfzı Veldet gözlemlerini şu şekilde aktarmıştır:¹⁶

Kılıkleri, giysileri, yaşları, düşünsel düzeyleri ve görgüleri başka başka ve çok değişik; beyaz sarıklı, ak sakallı, cüppeli, eli tespihli hocalarla pırıl pırıl üniformalı genç subaylar; yazma veya şal sarıklı aşiret beyleri, külahlı ağalar ve kavuklu çelebilerle Avrupa'daki yükseköğrenimlerini bitirip yeni dönmüş, Batı kültürüyle yetişmiş, nokta bıyıklı, "Kuvayı Milliye" kalpaklı gençler yan yana oturuyorlar.

Bu çeşitlilik ve görüş ayrılıkları sebebiyle Türkiye Büyük Millet Meclisi tarihinin en tartışmalı ve uzun oturumları Birinci Meclis döneminde yaşanmıştır. Uzun tartışmalar neticesinde bir sonuca varılamaması mecliste işleri durma noktasına getirmiş, bu da siyasi gruplara ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Meclis açıldıktan iki hafta sonra Karahisar mebusu Mehmet Şükrü Bey, Osmanlı Mebusan Meclisi'nin Büyük Millet Meclisi gibi olmadığını oranın farklı siyasi düşüncelere sahip kişilerden meydana geldiğini söylemiştir. Bunun üzerine mecliste farklı siyasi düşünceler burada da var sesleri yükselmiştir.¹⁷ Malta sürgünü dönüşü 1921'de meclise katılan Fethi (Okyar) Bey, meclisi "felsefesizlik içinde felsefe" şeklinde tanımlamış ve farklı düşüncelere, felsefe ve görüşlere sahip hiziplerin arasında sert tartışmalar yaşandığını ancak vatanın kurtulması konusunda birlik olduğunu belirtmiştir.¹⁸ Fethi Bey Meclisteki çeşitliliğin yarattığı zorluk ile ilgili Mustafa Kemal Paşa'nın "Terkibi bu kadar farklı bir heyete, tek yolu seçtirmek ve benimsetmek o kadar zor ki..." sözlerini aktarmıştır.¹⁹

Ali Fuat Paşa, meclisteki siyasi akımları üç kategoride toplamıştır. Birinci akımda inkılapçıların ve ıslahatçıların yer aldığını belirtir. Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i İcraiye ve taraftarları bu akımın üyeleridir. İnkılap ve ıslahat fikirleri kurtuluş savaşı sonrasına ertelenmiştir. İkinci akımı muhafazakâr milliciler oluşturmaktadır. Amaçları meşruti saltanatı ve hilafeti kurtarmaktır. Savaştan sonra inkılap ve ıslahat düşünceleri yoktur. Ali Fuat Paşa, Muhafazakârların emellerinin meclisin açıldığı günden beri aynı olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa'nın muhafazakârları memnun etmeye çalıştığını belirtmiştir.²⁰ Üçüncü akımı ise aşırılar (müfritler) oluşturmuştur. Aşırılar Türkiye'nin batı emperyalizmine karşı mücadelesini tek başına

¹⁴ Tarık Zafer Tunaya, "Türkiye Büyük Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", *İstanbul Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23/3-4 (1958), s.239.

¹⁵ Tunaya, "Türkiye Büyük Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri", s.230.

¹⁶ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *İlk Meclis*, Yeni Gün Haber Ajansı, 1990, s.15.

¹⁷ "İstanbul'da Bulunup Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Olan Mebuslar Hakkındaki Kanun", TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, On Üçüncü İçtima, 9 Mayıs 1336 (1920), s.17.

¹⁸ Fethi Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, haz., Cemal Kutay, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980, s.292.

¹⁹ Okyar, *Üç Devirde Bir Adam*, s.293.

²⁰ Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, İstanbul: Temel Yayınları, 2010, s.524-525.

başaramayacağına inanmışlardır. Rus Sovyet Hükümetinin askeri ittifakını sağlamaya çalışmışlardır.²¹

Mustafa Kemal Paşa mecliste iş yapılamaz hale gelmesi nedeniyle meclis oturumlarının muntazam olması ve oyların dağılmasını önleyerek işlerin olumlu neticelendirilmesi için grupların kurulduğunu belirtmiştir.²² Bu grupların önde gelenleri Halk Zümresi, İstiklâl Grubu, Tesanüt Grubu, Islahat Grubu ve Müdafaa-i Hukuk Zümresi'dir. Mustafa Kemal Paşa Halk Zümresi'ne sıcak bakmamıştır. Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'ya 14 Eylül'de yazdığı bir mektupta Halk Zümresi'nin kuruluşu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

Mecliste meydana çıkan halk zümresi bizim tanıdığımız arkadaşlardır. Bunlar memlekette bir içtimai inkılabın lüzumuna inanmıştır. Bu teşebbüsün tehlikelerini idrak edememektelerdir. Hükümetten ayrı bir zümre yapmaktan vazgeçirmek istedik, mümkün olmadı. Fakat şimdi halkçılık programı adı altında hükümetçe bir program kabul ettik. Halk Zümresi kendiliğinden dağılmış gibidir.²³

Mustafa Kemal Paşa ile Halk Zümresi arasındaki gerginlik dâhiliye vekili seçimlerinde kendini göstermiştir. Halk Zümresi, Mustafa Kemal Paşa'nın adayı Refet (Bele) Paşa'yı değil, Yeşil Ordu'nun Umumi Kâtibi Nazım Bey'i Dâhiliye Vekili olarak seçmiştir.²⁴ Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa Nazım Bey ile görüşmeyi kabul etmemiş ve onu istifaya zorlamıştır.²⁵ Mustafa Kemal Paşa, Halk Zümresi'nin örgütsel bütünlüğüne son vermek için zümrenin bazı radikal üyelerine ve kendine daha yakın olan isimlere meclis dışında adını kendisinin koyduğu Türkiye Komünist Partisi'ni kurdurmuştur. Nazım Bey ve arkadaşları ise Komünist Partisi'ne alınmamıştır. Bunun üzerine Nazım Bey ve arkadaşları öncelikle illegal Türkiye Komünist Partisi'ne katılmış daha sonra ise Halk İştirakiyun Fırkasını kurmuşlardır. Böylece meclis dışında siyasi partiler oluşmuştur. Halk Zümresi'nin diğer gruplar karşısında daha etkin olmasının nedeni köklerinin 1920 baharında gizli örgütlenmiş ve etkili olan Yeşil Ordu'ya uzanmasıdır. Diğer gruplara göre daha köklü ve yaygın bir teşkilatı ve belli bir nizamnameleri ve programları vardır.²⁶

Mustafa Kemal Paşa bu grupların kuruluş amaçlarının aksine tesir ettiklerini, çünkü üye sayısı az olan grupların birbirleriyle yarıştıkları ve birbirlerini dinlemedikleri için mecliste kargaşanın yaşandığını belirtmiştir.²⁷ Bu grupların sayıca az vekilden oluşması ve programlarındaki belirsizlik işlevselliklerini de etkilemiştir. Diğer taraftan gruplardan rahatsızlık duyanlar da vardır. *Öğüd* gazetesi, 23 Kasım 1920'deki yazısında "Teşkil edildiğini haber aldığımız Komünist Fırkası ile Tesanütçülere yalvarıyoruz. Aman fırka vücuda getiriyoruz derken ihtilaf çıkarmayınız" diyerek endişelerini dile getirmiştir²⁸ ve İstiklâl Grubu'nu da fırkacılık yaparak

²¹ Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.541-542.

²² Atatürk, *Nutuk*, s.594.

²³ Ali Fuat Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s.338.

²⁴ "Bayazıt Mebusu Memet Beyle Rüfekasının, Meclisin Şeklinin Tesbitine, Nisabı Müzakereye ve Tahsisata ve Meclis Azalığı ile İçtima Edebilecek Memuriyetlere Dair Teklifi Kanunisi ile (2/84), Nisabı Müzakere Kanunu Lâyihası", TBMM Zabıt Ceridesi, Elli Sekizinci İçtima 58, 4 Eylül 1336 (1320), s.514.

²⁵ Atatürk, *Nutuk*, s.500-501.

²⁶ Halk Zümresi'nin nizamnamesinde Yeşil Ordu gibi İttihatçı Pan-İslamizmi ile toplumsal içerikli bir ekonomi politikasını benimsedikleri görülmektedir. Erden Akbulut ve Mete Tunçay, *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.36.

²⁷ Atatürk, *Nutuk*, s.595.

²⁸ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, cilt 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995, s.295.

mecliste ihtilafa yol açmakla eleştirmiştir.²⁹ Neticede gruplar verimli olamamış, meclisteki işleyişi kolaylaştırması beklenirken gruplar arası tartışmalar nedeniyle işlerin uzamasına neden olmuştur.

Birinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu ve Muhalifler

Mustafa Kemal Paşa, işleri hızlandırmak ve mecliste çoğunluğu sağlamak için meclisteki siyasi grupları birleştirmeye veya hiziplerden birini takviye etmeye çalıştığını ancak bu girişimlerin işe yaramadığını belirtmiştir. Son çare olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nu kurmaya karar verdiğini açıklamıştır.³⁰ Grup 10 Mayıs'ta kurulmuş ve kuruluşu 23 Mayıs'ta bir genelge ile bütün yurda duyurulmuştur. Böylece Mustafa Kemal, Meclis'teki muhalefete karşı adeta bir iktidar grubu meydana getirmiştir.

Grup oluşturulurken Mustafa Kemal Paşa, gruba katılmasını arzu ettiği vekilleri yanına çağırarak grubun kuruluşu sebebinin açıklanmış ve gruba dâhil olmalarını istemiştir. Gruba dâhil olmak istemeyenlerin fikirlerinde serbest olduklarını belirtmiştir.³¹ Grubun 15 Mayıs 1921 tarihli esas defterinde 261 mebus yer almıştır. Bu durumda 90 kişinin grup dışında kaldığı anlaşılmaktadır.³² 16 Mayıs 1921 tarihinde yapılan meclis celsesinde grubun kurulmasıyla ilgili tartışmalar yaşanmıştır. Grup dışında bırakılan vekillerden Hüseyin Avni (Ulaş) meclisin bütününün müdafaa-i hukuk üyesi olduğunu belirterek bu isimde bir grup kurulmasını ve programındaki madde-i esasının bütün meclis tarafından kabul edildiğini hatırlatarak grubu eleştirmiştir. Mecliste grup dışında bırakılanların bu maddelere muhalif kimseler olduğu görüntüsünün oluştuğunu belirtmiştir. Hüseyin Avni'nin konuşması üzerine Grup başkan vekili Şeref Bey üç beş kişiye davetin gitmediği için gücenilmemesi gerektiğini söylemiştir. Dursun Bey ise Şeref Bey'e neden birçok kişiye davetin gitmediğini sormuştur. Bunun üzerine Şeref Bey bazı kişilerin davet edilmesinin unutulmuş olabileceğini ve isteyenlerin gruba girebileceğini belirtmiştir. Ayrıca grubun siyasi bir fırka olarak kurulmadığını ve doğrudan doğruya Misak-ı Millî grubu olduğunu eklemiştir.³³

Şeref Bey, her ne kadar bazı mebusların davet edilmeyi unutulduğunu söylese de Mustafa Kemal Paşa Nutkunda ekseriyetin davet edildiğini belirtmiştir.³⁴ Ayrıca grubun içtüzüğünün 11. maddesinde gruba dâhil olmak isteyenlerin heyeti idarenin bilgisi ve rehberliğinde heyeti umumiyenin kararına göre alınacağı yer almıştır.³⁵ Yani grup bütün mebuslara açık değildir. 4. maddede ise grubun heyeti idaresinin Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti teşkilatının genel kongresi toplanıncaya kadar merkezi idaresi olduğu yer almaktadır.³⁶ Bu madde ile cemiyetin bütün teşkilatları grup bünyesine alınmıştır. Sonuç olarak grup dışında kalanların Müdafaa-i Hukuk Grubuna dâhil olmadığı sonucu çıkmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa Nutkunda Misak-ı Millî ile ilgili birinci maddenin tüm mecliste kabul edildiğine ancak ikinci maddeyi yani anayasayı kabul etmeyenler veya

²⁹ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997, s.159.

³⁰ Atatürk, *Nutuk*, s.595.

³¹ Damar Arıkoğlu, *Hatıralarım*, İstanbul: Tan Gazetesi, 1961, s.225.

³² Ahmet Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.223.

³³ "İcra Vekilleri Muamelâtı", TBMM Zabıt Ceridesi, Otuz Dördüncü İcra, 16 Mayıs 1337 (1921), s.296-297.

³⁴ Atatürk, *Nutuk*, s.595.

³⁵ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s.225.

³⁶ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s.224.

bazı maddelerine muhalif olanlar olduğunu belirtmiştir.³⁷ Buna göre Mustafa Kemal Paşa'nın grubu kurmadaki temel nedeni Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturan Teşkilatı Esasiye'nin kabulünde karşılaştığı muhalefettir. Grup iç tüzüğünün 9. maddesiyle "Grupta görüşülerek gerekli çoğunlukla kararlaştırılan konularda, azınlık çoğunluk kararına uymak zorundadır" denerek oyların dağılmasının önüne geçilmiştir.³⁸ Dolayısıyla grup başkanı olan Mustafa Kemal Paşa'nın kararlarının mecliste kabul edilmesi kolaylaşmıştır. Ayrıca dağılık muhaliflerin karşısında bir siyasi grup oluşması muhalif kişilerin üzerinde bir baskı oluşturmuştur.

Hüseyin Avni'nin itirazının temel nedeni kurulan grupla mecliste alınan kararlarda sadece bir grubun belirleyici olmasıdır. Meclis içerisinde olduğu gibi meclis dışında da grubun kurulmasına karşı çıkanlar olmuştur. Erzurum Müdafaa-i Hukuk grubunun ileri gelenlerinden Hoca Raif Efendi grubun kurulmasını eleştirmiştir. Ancak Hüseyin Avni ve arkadaşlarının itirazları ve kaygıları meclis egemenliğinin yerine kişi egemenliğinin öne çıkmasıyla Erzurum Müdafaa-i Hukuk Grubunun itirazı hilafetin ve saltanatın kaldırılmasının ve cumhuriyetin getirilmesinin planlanmasıdır. Karabekir, 11 Temmuz'da Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupta Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi grup veya fırkalara katılmamasını ve her türlü muhalefet ve münakaşalara neden olabilecek akımlardan uzak durmasını ve milletin menfaati için yalnızca milli mücadelenin reisi olmasını önermiştir. Millî mücadele sürerken mecliste ortaya çıkabilecek ihtilafları yönetebilecek reisin bitaraf bulunması gerektiğini savunmuştur.³⁹ Mustafa Kemal Paşa, Karabekir'e cevaben mektubuna karşılık Müdafaa-i Hukuk grubunun başında olmasının önemini şu şekilde açıklamıştır:⁴⁰

İcrai bir reis için bir ekseriyet fırkasının mensubu bulunmak elzemdir. Buna nazaran mufassal bir programla ortaya atılmış siyasi bir fırkanın da reisi olabilir. Bütün hüviyetimle karışmış bulunduğum cemiyetten ayrılmaklığıma imkân olmadığı gibi o cemiyetin mevlûdu olan grup dâhilinde bulunmaklığım da zaruridir. Esasen grup, hemen meclis heyeti umumiyesine yakın bir ekseriyeti azimeyi ihtiva etmektedir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu, kurulur kurulmaz meclis çalışmalarında çoğunluğu sağlamasının avantajından yararlanmıştır. Abdullah Azmi Efendi'nin 5 Mayıs 1921'de Meclis ikinci Reis Vekilliğinden istifa etmesinin ardından 15 Mayıs 1921 tarihli Grup genel kurulu toplantısında Faik (Kaltakkıran) Bey'in Meclis ikinci Reis Vekilliğine aday gösterilmesi kararlaştırılmıştır.⁴¹ Faik (Kaltakkıran) Bey, Grup sayesinde 206 oyun 131'ini alan ikinci Reis Vekili seçilmiştir.⁴²

Birinci Grubun kurulmasından 1922 Temmuz'unda İkinci Grubun kurulmasına kadar dağılık haldeki muhalefetin eleştirdiği temel noktalardan birisi meclis egemenliği yerine kişi egemenliğine doğru gidilmesidir. Burada kimi zaman üstü kapalı kimi zamanda mebusların doğrudan eleştirdiği kişi Mustafa Kemal Paşa'dır. Muhalefet kişi egemenliğini engelleyebilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

³⁷ Atatürk, *Nutuk*, s.595.

³⁸ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s.224.

³⁹ Kazım Karabekir, *İstiklal Harbimiz*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s.1090-1091.

⁴⁰ Atatürk, *Nutuk*, s.601.

⁴¹ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, s.221.

⁴² "İcra Vekilleri Muamelâtı", TBMM Zabıt Ceridesi, s.301.

Örneğin Heyet-i Vekile'nin görev ve sorumluluklarının kanun teklifinde meclis reisi parlamenter cumhuriyetlerde olduğu gibi sembolik bir yetki kullanan cumhurbaşkanı durumuna getirilmeye çalışılmıştır ancak başarılı olunamamıştır.⁴³ Bu görüşmeler esnasında çoğunlukla tasarıya muhalefet eden Birinci Grup üyelerine söz verilmiştir ve muhalifler bundan duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir.⁴⁴ Aynı celsede Salahattin ve Hüseyin Avni Bey tasarımı geri çektiklerini belirtmesine rağmen tasarının reddedilmesi oylamasına geçilmiştir. Bu örnekte Birinci Grup üyelerinin çoğunluğa dayanarak meclis uygulamaları dışına çıktığı görülmektedir.

Muhalifler çoğunluğun Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nda olmasına rağmen mecliste alınan kararları etkilemede ve oturumları yönlendirmede zaman zaman başarılı olmuşlardır. Bunun için Muhaliflerin kullandığı yöntemlerden biri çekimser oy kullanmaktır. Özellikle vekil seçimlerinde bu yöntemi kullanarak vekillerin birkaç tur sonra seçilmesine ve çoğunluğun desteklediği seçilen vekillerin güvenilirliğinin zedelenmesine neden olmuştur. Bunun açık bir örneği Mustafa Kemal Paşa'nın, Adliye vekâlet vekili seçilmesini istemesiyle yaşanmıştır. Oylamada 125 mebusun 59 mebus çekimser kalmış, en yüksek oyu 42 oyla Zekai Bey almıştır neticede mutlak çoğunluk sağlanamamıştır.⁴⁵ Seçim tekrarlanmış ve 53 mebus çekimser kalarak yine sonuç alınamamıştır. Zekai ve Vehbi Beyler arasında yapılan üçüncü seçimde Vehbi Bey'in adaylıktan çekilmesi üzerine Zekai Bey "usule aykırı oldu" itirazları arasında Adliye Vekâleti vekilli seçilmiştir.⁴⁶ Adaylıktan çekilme yöntemi sonuca ulaşamayan diğer seçimlerde de kullanılmıştır ve muhalefetin tepkisine neden olmuştur. Zamanla aday gösterme usulü ile yapılan seçimlerde çekimserlerin sayısında artış olmuştur. 10 Ekim 1921'de yapılan bir seçimde Mustafa Kemal Paşa'nın adayı seçimi kazansa da seçimde 184 mebusun 77'si çekimser kalmıştır.⁴⁷ 11 Ekim 1922'de yapılan bir seçimde çekimser oylar 94'e ulaşmıştır. Oylamalarda Birinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'ndan da çekimser oy kullananlar olduğu gözükmektedir.

Birinci Grup içinde zaman içinde muhalefet oluşmuştur ki muhaliflerden kimi grup içinde kalmaya devam ederken kimi ayrılarak ya bağımsız olmuş ya da İkinci Gruba katılmıştır. Muhalifler arasında milli mücadelede önemli rolü olan üyeler de mevcuttur. Örneğin Kazım Karabekir Birinci Grupta yer almakla beraber grup reisliği konusunda olduğu gibi zaman zaman muhalif tutum içinde olmuştur. Yine önemli isimlerden Rauf Bey hükümetten ve Kara Vasıf Bey Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Heyeti İdaresi'nden ve Refet Paşa Müdafaa-i Milliye Vekilliğinden aynı gün istifa etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Rauf ve Kara Vasıf Beylerin askeri siyaset, özellikle savaşa devam etmekle netice elde etmenin mümkün olup olmadığı, üzerine hükümet ve grupta tartışmalarına müsaade etmediği için istifa ettiklerini belirtmiştir. Refet Paşa ise aynı kişinin hem Başkomutan hem de Meclis Başkanı olmasına karşı çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Refet Paşa'ya cevaben 9 Ocak'taki meclis konuşmasında kendisinin aynı anda Başkomutan ve Meclis Başkanı olmasının bir sakınca olmadığını söylemiştir. Bunun üzerine Refet Paşa

⁴³ "Heyeti Vekilenin Vazife ve Mesuliyetine Dair Kanun", TBMM Zabıt Ceridesi, Yüz On Altıncı İçtima, 24 Kasım 1337 (1921), s.321-324.

⁴⁴ "Heyeti Vekilenin Salâhiyet ve Vazifesine Dair Encümeni Mahsusun Kanun Teklifi ve Mazbatası (2/361)", TBMM Zabıt Ceridesi, Yüz Yirminci İçtima, 1 Aralık 1337 (1921), s.443.

⁴⁵ "Şeriye Vekâleti Bütçesine Zamaim İcrasına Dair Serîye Vekâleti Tezkeresi ve Muvazenci Maliye Encümeni Mazbatası", TBMM Zabıt Ceridesi, Yüz On Beşinci İçtima, 16 Aralık 1336 (1920), s.397.

⁴⁶ "Şeriye Vekâleti Bütçesine Zamaim İcrasına Dair", TBMM Zabıt Ceridesi, s.398.

⁴⁷ "İntihaplar", TBMM Zabıt Ceridesi: Doksanıncı İçtima, 10 Ekim 1337 (1921), s.133; "Lâhiyalar", TBMM Zabıt Ceridesi, Doksanıncı İçtima, 10 Ekim 1337 (1921), s.136.

ertesini gün sağlık problemleri nedeniyle Müdafaa-i Milliye Vekilliğinden istifa etmiştir. Bu istifaların ardından Rauf Bey Birinci Grupta kalırken Kara Vasıf Bey İkinci Gruba geçmiştir ve Refet Paşa bağımsızlara katılmıştır.

Mustafa Kemal Paşa ve çevresi Birinci Grup içindeki muhalefetten rahatsızlık duymaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, birlikte hareket edebilmek konusunda siyasi grubun yetersiz kaldığı ve siyasi partiye ihtiyaç duyulduğu görüşündedir. Ancak mecliste siyasi parti kurulmayacağı yemini bunu mümkün kılmamaktadır. Gruptaki muhalefetin önüne geçebilmek için grup içinde “Selamet-i Umumiye Komitesi” isminde gizli bir örgüt kurularak meclis çoğunluğu denetim altına alınmaya çalışılmıştır. Mustafa Kemal Paşa Grup içi muhalefeti ve çözüm olarak ortaya çıkan kuruluşu şu şekilde açıklamıştır:⁴⁸

...grup haline getirdiğimiz kişiler, gerçekten fikir bakımından birbirleriyle tamamen birlikte olan insanlar değillerdi. Belki o günün hissiyatıyla daha doğrusu kişisel anlayışlarıyla toplanmış insanlardı. Dolayısıyla bir süre sonra, mecliste sonuçta ortaya çıkmış bulunan durum, yani ufak parçalar, yavaş yavaş grubun içerisinde de ortaya çıktı. Hatta o zaman grubun içinde bazı arkadaşlar daha sıkı, birbirlerine daha bağlı bir hizip yapmak için özel girişimlere başladılar. Arkadaşları birbirine bağlayabilmek için böyle gayet genel hedefler vermek yetersiz kaldı. Çünkü genel şeyler üzerinde birleşebiliyorlardı. Ancak genel şeylerin uygulamasına girişilince kişisel bakış açılarının birbirine uymadığı görülüyordu. Ve bu kişisel bakış açıları programın ayrıntılı olmasını gerekli kılıyordu. Daha ayrıntılı program ise bu kuruluşun parti anlamına geleceği ve parti kurulması karşı partilerin kurulmasına meydan verebileceği için bundan kaçınıldı. Onun için bunu sözlü olarak belirtmemek üzere grup ve grubun içinde herhangi bir anlamda bir kuruluş başlandı. Ancak bu kuruluş bile bir takım yanlış anlamalara yol açtı ve özel bir tedbir olarak bundan vazgeçildi.

“Selamet-i Umumiye Komitesi”nin kurucularından Dr. Emin (Erkul) belirttiğine göre komite Mustafa Kemal Paşa’nın isteğiyle 14 üyeyle kurulmuş ve üye sayısı 35 kişiye yükselmiştir. Komite gizli toplantılarda meclis gündemindeki konularla ilgili kararlar almıştır. Grup toplantılarından önce bu kararların çoğunluk tarafından benimsenmesi sağlanmıştır. Meclis Grup disiplinine göre muhalif ve çekimser kalkanlar çoğunluk kararına uymakla yükümlüydü. Böylece grup içi muhalefet engellenmeye çalışılmıştır.⁴⁹ Komitenin büyüdükçe işlevselliğini kaybettiği ve muhalefetin de komiteye dâhil olduğu görülmektedir. Kazım Paşa, Kara Vasıf gibi muhalif görüşlü mebusların da Komiteye sızdığını bunun da komite kararlarını etkilediğini belirtir. Kazım Paşa, Meclis’te komitenin kurulduğunu duyan mebusların, gizli bir örgütün etkisi altında bulunmayı kabul etmemelerinin ve grupta farklı görüşlerin artmasının grubun dağılmasına neden olduğunu açıklamıştır.⁵⁰

Muhaliflerin Birleşmesi: İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu

Muhalefet, 1922 Temmuz’unda İkinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu kurulana kadar bir yılı aşkın süre örgütsüz olarak faaliyette bulunmuştur.

⁴⁸ Arı İnan, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982, s.58-59.

⁴⁹ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, s.385-386.

⁵⁰ Kazım Özalp, *Millî Mücadele* Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1971, s.226.

Demirel'e göre, muhaliflerin örgütlenmelerinin gecikme nedeni, ülkede savaş sürerken ulusal birlik ve beraberliğin devam etmesi çabasıyla kaynaklanmaktadır.⁵¹ 1922 Temmuz'unda İkinci Müdafaa-i Hukuk Grubu adıyla ilk örgütlü muhalefet kurulmuştur. Grubun Müdafaa-i Hukuk isminden vazgeçmeyişinin nedeni ulusal direnişe verdiği desteği göstermektir. İkinci Grubun yayın organı olan *Tan* gazetesi, 9 Şubat 1923 yılında yayınladığı yazısında Müdafaa-i Hukuk unvanının milli vicdandan doğduğunu, Erzurum Kongresini düzenleyen Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin Misak-ı Milliye hazırladığını bundan dolayı Müdafaa-i Hukuk'un bir zümreye ait olamayacağını belirtilmiştir. Ayrıca Müdafaa-i Hukuk'un ilk kurucularının büyük bir çoğunluğunun İkinci Grupta olduğu açıklanmıştır.⁵² *Tan* gazetesi Müdafaa-i Hukuk'un kurucularının İkinci Grupta ağırlıkta olduğunu söyleyerek grup unvanını Birinci Grup kadar hatta belki daha çok kendilerinin hak ettiğini işaret etmiştir.

İkinci Grup meclis egemenliğinin her şeyden üstün olduğunu savunarak, kişisel yönetime karşı çıkmıştır. Rauf Orbay, grubun devlet işlerinin meclis yerine tek bir kişinin yürütmesine karşı olduklarını, özellikle Mustafa Kemal'in bütün yetkileri elinde toplamaya başlamasından endişe duyduklarını dile getirdiklerini belirtmiştir.⁵³ Orbay, İkinci Grup'un örgütlenmesini, Selamet-i Umumiye Komitesi'ne bağlamıştır. İkinci Grubun kuruluş nedenini "...gizli bir komitenin kurulması ve gizli görüşmeler yaparak, Grup'taki diğer arkadaşların iyi niyet ve güvenlerini kötüye kullanarak, Grup kararları üzerinde azınlık tahakkümü şeklinde etki yapılmasından ibaretti" şeklinde açıklamıştır.⁵⁴ Birinci Grup reisi olan Ali Fuat Paşa da hatıratında İkinci Grubun amacının kişi diktatörlüğünü önlemek olduğunu belirtmiştir. Ali Fuat Paşa da Rauf Bey gibi Grubun kurulmasındaki etkenlerden birinin Selamet-i Umumiye Komitesi'nin meclis içindeki olumsuz etkisi olduğunu açıklamıştır.⁵⁵

Mustafa Kemal Paşa İzmit'teki konuşmasında İkinci Grupla aralarındaki ayrılığın sebebinin prensip farkından kaynaklanmadığını, menfaat ve duygusal nedenlerden kaynaklandığını belirtmiş ve muhaliflerden çok az kişinin kendisinden memnun olmadığını ve birçok muhalifin ise kendisiyle beraber çalışan kişilerden memnun olmadığını söylemiştir.⁵⁶ Selahattin Bey, Hüseyin Avni Ulaş'ın sahibi olduğu *Mesuliyet* adlı dergide "Birinci Büyük Millet Meclisinde İkinci Grup" başlıklı yazı dizisinde "İkinci Grup'un her türlü şahıs istibdadını önlemek, şahsi hâkimiyetler yerine kanuni hâkimiyetler ikamesi gayesiyle kurulduğunu, Grup'un Meclis diktatoryasına taraftar olup şahıs diktatoryasına muhalif olduğunu" belirtmektedir.⁵⁷ Hüseyin Avni İkinci Grubun kuruluşunu Birinci Grubun bazı milletvekillerini dışlamasıyla açıklamıştır. Meclisin böyle bir zamanda birlik olması gerekirken gruplaşmaları eleştiren Hüseyin Avni bir bakıma İkinci Grubun kurulmasından meclis bölüneceği için hoşnut olmadıklarını ancak Birinci Grubun eylemleri yüzünden mecbur kaldıklarını belirtmiştir.⁵⁸

⁵¹ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, s.230.

⁵² Ahmet Demirel, *Ali Şükrü Bey'in Tan Gazetesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.68.

⁵³ Orbay, *Cehennem Değirmeni*, c.2, s.74.

⁵⁴ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, cilt 2, s.249.

⁵⁵ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, cilt 2, s.249.

⁵⁶ İnan, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları, s.58-59.

⁵⁷ Ahmet Demirel, *İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017, s.293-299.

⁵⁸ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, s.230-231.

İkinci Grubun kurucularından Selahattin Bey, 6 Mayıs 1922’de Başkumandanlık Kanunu’nun uzatılması görüşmelerinde Mustafa Kemal Paşa’nın ve Birinci Grubun meclisin haysiyetine yönelik sözleri neticesinde mebusların tutumunun değiştiğini belirtmiştir. Muhafif düşüncedeki milletvekillerinin bir araya gelerek ortak oy vermeye ve bir reis altında hareket eden Birinci Gruba karşı bir grup kurmaya karar verdiklerini açıklamıştır.⁵⁹ Grup henüz kurulmadan 8 Temmuz 1922’de muhaliflerin birlikte hareket ederek “meclis başkanının vekil seçimlerinde aday gösterme uygulaması”na son verilmesinde başarılı olmuştur. Muhafifler arka arkaya söz alıp aynı doğrultuda uzun ve etkili konuşmalar yapmış ve bazı Birinci Grup üyelerini de etkileyebilmişlerdir.⁶⁰ Birinci Grup ise muhaliflere karşı pasif kalmıştır.

İkinci Grubun diğer bir başarısı uzun süredir karşı çıktığı Başkumandanlık Kanunu’ndaki meclis yetkilerinin başkumandan tarafından kullanabilmesini sağlayan maddenin yürürlükten kaldırılmasıdır. Yine çok tartışmalı konulardan biri olan İstiklal mahkemelerinin meclis denetimi dışında olması, İkinci Grup’un çabalarıyla kabul edilen İstiklal Mahkemeleri Kanunu ile çözülmüştür.⁶¹ Ayrıca Grup’un kurucularından, Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, İkinci Grubun oyları sayesinde 9 Kasım 1922’de Meclis Birinci Reis Vekili seçilmiştir. Bu İkinci Grubun seçimlerde etkili olabildiğini göstermektedir. Mustafa Kemal Paşa İkinci Grubun kanunu hiçe sayarak kendi adayına değil grubun seçtikleri adaya oy vererek hükümetin kuruluşuna engel olduklarını söylemiştir. Bu doğrultuda grubun başarılarından birinin Rauf Orbay’ı İcra Vekilleri Heyeti reisi seçtirmeleri olduğunu belirtmiştir.⁶² İkinci Grup başarıya ulaşmak için grupça bazı yöntemlere de başvurmuştur. Onaylamadıkları takrirlerin oylamasının yapılamaması için Meclis toplantısına katılmamışlardır. Böylece oylamada görüşme yetersayısına (161 kişi) ulaşamayınca sonuç alınamamıştır.⁶³ Fevzi Paşa ise muhalefetin oylamaya katılmamasını “böyle hayati meselelerde Parlamento oyunu tabir olunan bu gibi şeyler yapılırsa artık Hükümet vazife ifa edemez” şeklinde eleştirmiştir.⁶⁴

Muhalefetin başarıları çoğaldıkça, mecliste gerilim de artmıştır. Ali Fuat Paşa, Birinci ve ikinci Müdafaa-i Hukuk Gruplarının sık sık birbirleriyle çatışmalarının, vekillerin ya istifaya ve yahut da gensoruyu kabule mecbur bıraktığını ve bu yüzden hükümet otoritesinin sarsıldığını aktarmıştır.⁶⁵ Mustafa Kemal Paşa Adıvar’a muhalefetten hoşlanmadığını belirtmiş, Adıvar’ın muhalefetin millet meclisinde doğal olduğunu söylemesi üzerine “İkinci Gruptan iki isim zikrederek onların halk tarafından linç edilmeye layık olduklarını” söylemiştir.⁶⁶ İsmet İnönü anılarında, Mustafa Kemal Paşa’nın muhalefetten hoşnut olmadığı için Meclis’in faaliyetine son vermek istediğini ve kendisinin bu konudaki fikirlerini sorduğunu belirtmiştir. İnönü cevabında “Meclis dağıtılsa, millet namına, milletin kararı ile mücadele

⁵⁹ Demirel, *İkinci Grup’un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu’nun Milli Mücadele Hatıraları*, s.258.

⁶⁰ “Müzakere Edilen Maddeler”, TBMM Zabıt Ceridesi, Yetmişinci İçtima, 8 Temmuz 1338, s.318-322.

⁶¹ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, s.408.

⁶² Atatürk, *Nutuk*, s.633-635.

⁶³ “28 Şubat 1338 Tarihli Avans Kanunununun Tefsirine Dair İcra Vekilleri Riyaseti Tezekresi ve Kavanini Maliye Encümeni Mazbatası”, TBMM Zabıt Ceridesi, Otuz Dokuzuncu İçtima, 4 Mayıs 1338 (1922), s.522; “Sadrâzam Tefvik İmzasıyla Gelen Telgraflar Üzerine, Osmanlı İmparatorluğunun Mukadderatı ve Hilâfet Meselesi Hakkında Müzakere”, TBMM Zabıt Ceridesi, Yüz Yirmi Dokuzuncu İçtima, 30 Ekim 1338 (1922), s.297.

⁶⁴ “Vaziyeti Askeriye Hakkında Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin İzahatı ve Vaki Suallere Cevabı”, TBMM Gizli Zabıt Ceridesi, Otuz Dokuzuncu İçtima, 6 Mayıs 1338 (1922), s.342.

⁶⁵ Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, cilt 1, s.24.

⁶⁶ Halide Edip Adıvar, *Türkün Ateşle İmtihani*, cilt 3, Cumhuriyet, 1998, s.75.

ediyoruz tezi, elimizden gitmiş olacaktır.” diyerek Mustafa Kemal Paşa’yı vazgeçirmeye çalışmıştır.⁶⁷

Savaşın kazanılmasından sonra Mustafa Kemal Paşa mecliste işlerin yürümediğini ve seçimlerin zorunlu olduğunu belirtmiştir. Bunun için Rauf Orbay’ın evinde yapılan toplantıda Heyeti Vekileye, Meclise seçim yapılması teklifinde bulunmasını istemiştir. Birinci Grubun içinde bu kararı hoş karşılamayanlar olmuştur, tartışmanın sabaha kadar sürmüştür ancak anlaşma sağlanmış ve 1 Nisan 1923’te meclise 120 kişinin imzası ile yeni seçim teklifi verilmiştir.⁶⁸ Meclis’in dağılmasından sonra, Ankara’da Mustafa Kemal Paşa’nın başkanlığında meclis grubu adına seçim bürosu kurulmuştur.⁶⁹ Kazım Karabekir Paşa seçim listelerinin oluşturulmasını şöyle anlatmıştır:⁷⁰

Her taraftan kendisine (Mustafa Kemal Paşa) en çok emniyet verenler listeye girdiler ve hatta hükümet yardımı ile seçime arz olundular. İkinci Grup’tan kimse namzet gösterilmedi. Hâlbuki bunların çoğu İstiklal Harbi’ne, ilk gününden beri canla başla hizmet etmiş insanlardı. Bu hususta aramızda biraz da münakaşa oldu. Gazi, ‘ben muhalif istemiyorum’ diyerek, kendisine, sözle veya yazıyla en çok sadakat gösterenleri ve Birinci Meclis’te fiiliyatıyla bu emniyeti kazananları ve hemen bütün karargâhının mensuplarını namzet gösteriyordu. Ben de böyle bir emre uyan bir meclisle, dünyaya hâkim itilaf milletlerinin emniyetini kazanamayacağımızı ve dâhilde de hürriyet mefhumunu kaldıracığımızı ve belki daha şiddetli bir muhalefete yol açılacağını söyleyerek, itiraz ediyordum.

Hıfzı Veldet seçimlerin güdümlü olduğunu şu şekilde anlatmıştır: “Halk Partisi tarafından gösterilen aday mutlaka seçiliyordu. O halde bu adaylar, ‘halkın seçimine sunuluyordu’ demektense, ‘halkın onayına sunuluyordu’ deyişini kullanmak belki daha yerinde olur.”

İkinci Grup seçimlere Grup olarak katılmamıştır. 20 Nisan 1923’te *Tevhid-i Efkar* gazetesine İkinci Gruptan açıklamada bulunan Yusuf Ziya Bey İkinci Grubun seçimde aday göstermeyeceğini ve seçimlerde kişisel olarak çalışacaklarını söylemiştir.⁷¹ 27 Nisan 1923 tarihli *Tevhid-i Efkar* gazetesinde Hüseyin (Aksu) Bey ülkenin durumunun bir ikiliğin ortaya çıkmasına tahammül edemeyeceği için İkinci Grubun seçimlerde sessiz kalmayı seçtiğini belirtmiştir. Bu nedenle *Tan* gazetesini de kapattıklarını açıklamış ve “millet her türlü propaganda ve baskıdan kurtularak oyunu kullanabilir” demiştir.⁷²

İkinci Grubun lideri Hüseyin Avni Bey seçimlere adaylığını koymamıştır. Seçimler sonuçlandıktan sonra, 31 Temmuz 1923’te *Tevhid-i Efkar* gazetesine İkinci Grup’un seçime katılmama sebebini şu şekilde açıklamıştır:⁷³

TBMM Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’ne istinad etmiş olup gruplar ise bir fırka halinde değil idi ve aralarındaki ictihad farkları, ancak

⁶⁷ İsmet İnönü, *İsmet İnönü’nün Hatıraları*, haz., Sabahattin Selek, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987, s.107-108.

⁶⁸ Atatürk, *Nutuk*, s.727-728.

⁶⁹ Arıkoğlu, *Hatıralarım*, s.323; Kazım Karabekir, *Paşaların Kavgası: Atatürk-Karabekir*, İstanbul: Emre Yayınları, 2005, s.133.

⁷⁰ Karabekir, *Paşaların Kavgası*, s.133.

⁷¹ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, s.556.

⁷² Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, s.558.

⁷³ Demirel, *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*, s.583.

Meclis dâhiline kalmış idi. Mevcut Müdafaa-i Hukuk şubeleri her iki grubun da teşkilatlarını ihtiva ettiğinden ayrı bir programla ayrılmadıkça İkinci Grup namına teşkilat icrası muvafık görülmemişti. Müdafaa-i Hukuk teşkilatı düşmanı memleketten çıkarmak gayesine matuf idi.

İkinci Grubun açıklamalarına bakıldığında savaştan sonra ülkede ikinci bir mücadele ortamının yaşanmaması ve huzurun sağlanması için seçimlere grup olarak katılmadıkları görülmektedir. Hüseyin Avni Bey savaşın kazanılarak Müdafaa-i Hukukun ve dolayısıyla İkinci Grubun asıl gayesine ulaştığını belirtmiştir. Hüseyin Avni Bey'in bu açıklaması Grubun iktidara gelme amacının olmadığını göstermektedir. Ancak muhalefetin bu şekilde dağılmasının arkasındaki bir etken de Mustafa Kemal Paşa'ya ve dolayısıyla Birinci Gruba halk desteğinin ve meclis içi desteğin artması ve Grubun meclis kararlarında etkili olmaya başlamasıdır.

Sonuç

Sivas Kongresi'nde her ne kadar siyasetten ve fırkacılıktan uzak kalınacağı belirtilse de bu mümkün olmamıştır. Görüş farklılıkları, birçok milletvekilinin söz almak istemesi mecliste karar alınma süresini hem uzatmış hem güçleştirmiştir. Bunu aşmak için gruplar oluşturulmuştur; böylece meclis görüşmesinden önce gruplar kendi içinde konuları değerlendirip bir sözcü seçerek görüşmelerin uzamasını engelleyecek ve karara varılmasını kolaylaştıracaktı. Ancak grupların az sayıda kişiden oluşması, programlarındaki belirsizlik ve gruplar arasındaki çatışmalar meclis görüşmelerinin daha da uzamasına neden olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa kararların hızlı ve kendisinin tasvip ettiği şekilde alınabilmesi için mecliste çoğunluğu sağlayan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunu kurmuştur. Grup disiplini içinde Grup içi bölünmeyi engellemek için muhalif ve çekimser kalanların çoğunluk kararına uyması kararı yer almıştır. Ancak meclisteki seçimlerde ve kararlarda Birinci Grubun üyelerinden çekimser kalanların artması ve bazı milletvekillerinin muhaliflerle aynı doğrultuda oy kullanması Grup içinde bölünme olduğunu açığa çıkarmıştır. Mustafa Kemal Paşa bu sorunu aşabilmek için ayrıntılı bir programa ihtiyaç duyulduğunu, bununsa siyasi parti kurmak olduğunu belirtmiştir. David Hume, "Partiler Hakkında Denemesinde (1760)": siyasi partilerde programın ilk aşamada dağınık bireyleri bir araya getirirken önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir.⁷⁴ Ancak Birinci Grubun halk desteğini sağlamak gibi bir hedefi yoktur. Ağaoğlu iki grubun da halk desteğine dayanmadıklarını "Birinci Meclisin bu iki Grubu da halkın hislerine, fikirlerine, arzularına tercüman olduklarını, ondan ilham aldıklarını iddia edemezlerdi. Halkın bildiği sadece dış düşmanla savaş yapıldığıydı, arzusu da zaferi kazanmak!" sözleriyle belirtmiştir.⁷⁵ Bu bakımdan ayrıntılı bir program Grubun siyasi bir partiye dönüşmesi için tek başına yeterli değildir.

Mustafa Kemal Paşa hem Meclis hem Heyet-i Vekile'nin Reisi hem de Birinci Grubun başıydı. Heyet-i Vekile'nin üyeleri Mustafa Kemal Paşa'nın önerdiği adaylar arasından seçiliyordu. Bu da vekillerin Birinci Grup'tan olmasının nedenini açıklıyor. Her ne kadar meclis hükümet sistemi benimsense de İcra Vekilleri Heyeti kanunların yapılmasında bir parlamenter hükümet gibi meclise yön vermiştir. Öz-

⁷⁴ Duverger, *Siyasi Partiler*, s.9.

⁷⁵ Samet Ağaoğlu, *Demokrat Partinin Yükseliş Sebepleri: Bir Soru*, İstanbul: Baha Matbaası, 1972, s.17.

budun, “28 Şubat 1921 tarihine kadar geçen süre içerisinde kanunlaşan 104 metinden 83’ünün (%79.8) kökeni İcra Vekilleri Heyeti tasarısı, ancak 21’i (%20.2) meclis üyelerince verilen teklifler” olduğunu açıklamıştır.⁷⁶ Ayrıca Birinci Grubun meclis çoğunluğunu elinde bulundurması Grubun kararlar üzerinde etkili olabildiğini sağlamıştır. Bu nedenle Birinci Grubun iktidar partisi gibi hareket ettiği söylenebilir. Birinci Grubun bu tutumu ve Grup içinde muhalefeti önlemek için ayrıntılı bir program yapmak yerine gizli bir komite oluşturması muhalefet grubunun doğuşuna neden olmuştur. Mustafa Kemal Paşa’nın Grubun programını ayrıntılı yapmamasının nedeni karşı partilerin kurulmasını engellemektir. Ancak bunu engelleyememiş muhalefet partisi kurulmasa da muhalefet grubu kurulmuştur.

İkinci Grubun 1922 Temmuz’unda Selamet-i Umumiye Komitesi’nin Meclis içinde duyulmasının ardından kurulduğu görülmektedir. İncelenen hatıralarda grubun amacının ve hassas noktasının kişi diktatörlüğünü engellemek olduğu anlaşılmaktadır. Misak-ı Millî ile ilgili konularda birliğin bozulmamasına dikkat etmişlerdir ve Misak-ı Milliye temel amaç edindiklerini sıklıkla dile getirmişlerdir. Grup, Birinci Grubun iktidarı kullanımını denetleyerek muhalefet partisi gibi hareket etmiştir. Ancak muhtemelen içinde bulunan koşullardan dolayı, siyasi partiler gibi iktidarı ele geçirme ve halkın desteğini kazanma amacı gütmemiştir. Diğer yandan halkın haklarını korumaya çalışmışlardır. İkinci Grubun çabalarıyla kişilerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan Hürriyet-i Şahsiye Kanunu kabul edilmiştir.

Meclisteki hem azınlık grubu hem de çoğunluk grubu meclis kararlarını etkileyip tartışma konularını belirleyebilmiş ve tartışmalara yön verebilmiştir. İki Grup arasındaki çatışma yine meclis tartışmalarının uzamasına ve mecliste karar alınmasını güçleştirmiştir. Ancak kararların bir sonuca bağlanmasını kolaylaştırmıştır. Meclis içinde bölünmelere, gruplaşmalara karşı çıkılsa da bu pratikte mümkün olmamıştır. Meclisin işleyişi ve demokrasinin sağlanması açısından siyasi grupların ve partilerin önemli bir yeri olduğu açıktır.

Kaynakça

- “28 Şubat 1338 Tarihli Avans Kanununun Tefsirine Dair İcra Vekilleri Riyaseti Tezekresi ve Kavanini Maliye Encümeni Mazbatası”. *TBMM Zabıt Ceridesi*. Otuz Dokuzuncu İçtima, 4 Mayıs 1338 (1922): 517-524.
- Adivar, Halide Edip. *Türkün Ateşle İmtihanı*. Cumhuriyet, 1998.
- Ağaoğlu, Samet. *Demokrat Partinin Yükseliş Sebepleri: Bir Soru*. İstanbul: Baha Matbaası, 1972.
- Akbulut, Erden ve Mete Tunçay. *Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası (1920-1923)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Arıkoğlu, Damar. *Hatıralarım*. İstanbul: Tan Gazetesi, 1961.
- Atatürk, Mustafa Kemal. *Nutuk*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- “Bayazıt Mebusu Memet Beyle Rûfekasının, Meclisin Şeklinin Tesbitine, Nisabı Müzakereye ve Tahsisata ve Meclis Azalığı ile İçtima Edebilecek Memuriyetlere Dair Teklifi Kanunisi ile (2/84), Nisabı Müzakere Kanunu

⁷⁶ Ergun Özbudun, “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Hukukî Niteliği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1/2 (1985), s.500.

- Lâyihası”. *TBMM Zabıt Ceridesi*. Elli Sekizinci İçtima, 4 Eylül 1336 (1920): 509-517.
- Bıyıklıoğlu, Tevfik. “Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hukuki Statüsü ve İhtilalci Karakteri”. *Bellekten*. XXIV/96 (1960): 637-663.
- “Burdur Mebusu İsmail Suphi Beyin, Bursa’yı İşgal Eden Yunanlıların Yaptıkları Mezalim ve Fecayiin Her Tarafa Nesrine Dair Takrir”. *TBMM Zabıt Ceridesi*. Otuz Birinci İçtima, 10 Temmuz 1336 (1920): 241-249.
- Buxton, Charles Roden. *Turkey in Revolution*. London: T. Fisher Unwin, 1909.
- Cebesoy, Ali Fuat. *Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: Temel Yayınları, 2010.
- Demirel, Ahmet. *Ali Şükrü Bey’in Tan Gazetesi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Demirel, Ahmet. *Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Demirel, Ahmet. *İkinci Grup’un Kurucularından Salâhaddin Köseoğlu’nun Millî Mücadele Hatıraları*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.
- Duverger, Maurice. *Siyasi Partiler*. Çev., Ergun Özbudun. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1974.
- Güneş, İhsan. *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.
- “Heyeti Vekilenin Salâhiyet ve Vazifesine Dair Encümeni Mahsusun Kanun Teklifi ve Mazbatası (2/361)”. *TBMM Zabıt Ceridesi*. Yüz Yirminci İçtima, 1 Aralık 1337 (1921): 423-444.
- “Heyeti Vekilenin Vazife ve Mesuliyetine Dair Kanun”. *TBMM Zabıt Ceridesi*. Yüz On Altıncı İçtima, 24 Kasım 1337 (1921): 221-234.
- “İcra Vekilleri Muamelâtı”. *TBMM Zabıt Ceridesi*. Otuz Dördüncü İçtima, 16 Mayıs 1337 (1920): 296-306.
- İnan, Arı. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982.
- İnönü, İsmet. *İsmet İnönü’nün Hatıraları*. Haz., Sabahattin Selek. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987.
- “İntihaplar”, *TBMM Zabıt Ceridesi*. Doksanıncı İçtima, 10 Ekim 1337 (1921): 133-134.
- “İstanbul’da Bulunup Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Olan Mebuslar Hakkındaki Kanun”. *TBMM Gizli Zabıt Ceridesi*. On Üçüncü İçtima, 9 Mayıs 1336 (1920): 12-27.
- Karabekir, Kazım. *İstiklal Harbimiz*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Karabekir, Kazım. *Paşaların Kavgası: Atatürk-Karabekir*. İstanbul: Emre Yayınları, 2005.
- “Lâhiyalar”. *TBMM Zabıt Ceridesi*. Doksanıncı İçtima, 10 Ekim 1337 (1921): 135-136.
- “Müzakere Edilen Maddeler”. *TBMM Zabıt Ceridesi*. Yetmişinci İçtima, 8 Temmuz 1338 (1922): 318-338.
- Okyar, Fethi. *Üç Devirde Bir Adam*. Haz., Cemal Kutay. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1980.
- Orbay, Rauf. *Cehennem Değirmeni: Siyasi Hatıralarım*. İstanbul: Emre Yayınları, 1993.
- Özalp, Kazım. *Millî Mücadele*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1971.

- Özbudun, Ergun. “Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Hukuki Niteliği”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 1/2 (1985): 475-504.
- Rıza Nur. *Hürriyet ve İtilaf Fırkası Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü?*. İstanbul: Kitabevi, 1996.
- “Sadrâzam Tevfik İmzasıyla Gelen Telgraflar Üzerine, Osmanlı İmparatorluğunun Mukadderatı ve Hilâfet Meselesi Hakkında Müzakere”. *TBMM Zabıt Ceridesi*. Yüz Yirmi Dokuzuncu İçtima, 30 Ekim 1338 (1922): 269-298.
- Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.
- Şerif Paşa. *Bir Muhالیfın Hatıraları*. İstanbul: Nehir Yayınları, 1990.
- “Şeriye Vekâleti Bütçesine Zamaim İcrasına Dair Serîye Vekâleti Tezkeresi ve Muvazenci Maliye Encümeni Mazbatası”. *TBMM Zabıt Ceridesi*. Yüz On Beşinci İçtima, 16 Aralık 1336 (1920): 382-394.
- Tunaya, Tarık Zafer. “İkinci Meşrutiyetin Siyasal Hayatımızdaki Yeri”. *Türk Parlamentoculuğun İlk Yüzyılı*. Haz., Siyasal İlimler Türk Derneği. Ankara: Ajans Türk Gazetecilik ve Matbaacılık, 1976: 75-131.
- Tunaya, Tarık Zafer. “Türkiye Büyük Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri”. *İstanbul Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23/3-4 (1958): 227-247.
- Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Partiler*. Cilt. 1. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.
- “Vaziyeti Askeriye Hakkında Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin İzahatı ve Vaki Suallere Cevabı”. *TBMM Gizli Zabıt Ceridesi*. Otuz Dokuzuncu İçtima, 6 Mayıs 1338 (1922): 334-354.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet. *İlk Meclis*. Yeni Gün Haber Ajansı, 1990.